

Dr hab. Agnieszka Szplit, prof. uczelni (UJK)
Wydział Pedagogiki i Psychologii
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
agnieszka.szplit@gmail.com

Kielce, 26.11.2024 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej
Agnieszki Steur pod tytułem “Edukacja w zakresie języka ojczystego w
opiniach rodzin i nauczycieli polonijnych mieszkających na terenie
Holandii”

Promotor: Prof. UAM dr hab. **Kinga Kuszak**

Promotor pomocniczy Dr **Anna Mańkowska**

Wstęp

Przedstawiona do recenzji rozprawa ma 425 stron. Brak jest w niej klasycznego podziału dysertacji na część teoretyczną, metodologiczną i empiryczną, choć zaproponowany układ rozdziałów pozwala na wydzielenie tych treści. Rozprawę rozpoczynają strona tytułowa, spis treści oraz dedykacja. W dalszej kolejności w skład dysertacji wchodzi: wstęp, 10 rozdziałów, w tym 4 o charakterze teoretycznym (1,2,3,4), jeden rozdział przedstawiający założenia metodologiczne (5) oraz jeden charakteryzujący grupę badawczą (6). Kolejne trzy rozdziały stanowią część empiryczną (7, 8, 9) i zawierają przedstawienie i analizę zebranego materiału badawczego oraz jego interpretację. Praca kończy się rozdziałem podsumowującym i wnioskami (rozdział 10 oraz Zakończenie). W pracy zawarto starannie sporządzoną bibliografię, która znajduje się na 34 stronach (347-380) i zawiera podstawy prawne (str. 347), publikacje zwarte (str. 347-368) oraz netografię (str. 368-380) i inne materiały (str. 380). Kolejno Autorka umieściła spis tabel (381-383) i rysunków (str.383). W Aneksie (str. 384-425) zawarto narzędzia badawcze wykorzystane w badaniu: 1- Ankietę polskojęzycznego opiekuna, 2- Ankietę niderlandzkojęzycznego opiekuna, 3- Ankietę dla Dzieci i Młodzieży (dwujęzyczną), 4- Ankietę nauczyciela polonijnego oraz 5- pytania do Wywiadu.

Analiza i ocena treści rozdziałów

Wstęp do dysertacji przedstawia tematykę pracy. Autorka krótko charakteryzuje zagadnienia, których dotyczy rozprawa (wielojęzyczność i wielokulturowość) oraz motywuje podjęcie badań o wybrane tematyce. Wstęp jest przygotowany w interesujących i merytoryczny sposób.

W pierwszym rozdziale dysertacji (1) zatytułowanym „**Rozważania terminologiczne wokół pojęć: język, mowa, język ojczysty, dwu- i wielojęzyczność oraz dwu- i wielokulturowość**” Autorka definiuje w nim podstawowe pojęcia oraz omawia teorie wielokulturowości i wielojęzyczności. Kolejno Doktorantka przedstawia problemy edukacji dzieci i młodzieży w zakresie języka ojczystego w Holandii. Istotnym aspektem, który szczegółowo przedstawia Doktorantka jest również stosunek społeczeństwa niderlandzkiego oraz samych Polaków do języka polskiego jako obcego w Holandii.

W kolejnym rozdziale (2), pod tytułem „**Kształtowanie kompetencji językowych i komunikacyjnych dzieci i młodzieży**”), Autorka przedstawia współczesne koncepcje rozwoju języka i mowy, charakteryzuje specyfikę funkcjonowania polskich i niderlandzkich żłobków, przedszkoli i szkół podstawowych. W rozdziale tym zaprezentowano również modele językowe ilustrujące sytuację dzieci dwu- i wielojęzycznych w ich domach rodzinnych oraz proces kształtowania kompetencji językowych dzieci i młodzieży w środowisku edukacyjnym.

Rozdział trzeci rozprawy (3) nosi tytuł „**Uwarunkowania funkcjonowania rodzin polskich i polonijnych mieszkających na terenie Holandii**”. Autorka opisuje w nim uwarunkowania funkcjonowania rodzin polonijnych w Holandii w oparciu o wyniki badań statystycznych zrealizowanych przez Niderlandzkie Centralne Biuro Statystyczne. Doktorantka wyjaśnia czym są i jak funkcjonują rodziny jednorodne i niejednorodne narodowościowo.

W rozdziale czwartym (4), noszącym tytuł „**Edukacja w zakresie języka polskiego adresowana do rodzin polonijnych na terenie Holandii**” Autorka rozprawy ukazuje problemy wynikające z organizacji edukacji w zakresie języka polskiego. Pani magister Agnieszka Steur przedstawia specyfikę dwóch Szkół Polskich działających przy Ambasadzie RP w Hadze, sobotnich szkół polonijnych oraz szkół zrzeszonych w Forum Szkół Polskich w Holandii. Autorka charakteryzuje kształcenie na Wydziale Studiów Rosyjskich i Słowiańskich

na Uniwersytecie Amsterdamskim w zakresie języka polskiego. Przedstawia także tradycyjne kursy językowe proponowane przez szkoły języków obcych w Holandii.

Oceniając powyżej scharakteryzowane rozdziały, stanowiące **część teoretyczną rozprawy**, podkreślić należy znakomity sposób prowadzenia wywodu. Autorka z dużą dokładnością kreśli obraz środowiska dwujęzycznego, w którym planuje prowadzić badania. Cała część teoretyczna sprawnie wprowadza kontekst rozprawy i ukazuje go zarówno przez pryzmat literatury naukowej, jak i z perspektywy osoby żyjącej w holenderskim społeczeństwie. Staranność opisu i bogactwo szczegółów potwierdzają ogromną wiedzę Autorki w wybranym przez nią zakresie. Dużą wartością rozprawy jest bogactwo literatury wykorzystanej do jej przygotowania, w której dominują współczesne publikacje. Dzięki temu część rozprawy prezentująca teorię jest bardzo bogata.

Kolejna część rozprawy poświęcona jest metodologii badań. W rozdziale piątym (5) zatytułowanym „**Metodologiczne założenia badań własnych**” Autorka przedstawia przedmiot i cel badań (5.1), problemy badawcze (błędna numeracja podrozdziału- 4.6.), charakteryzuje zmienne i ich wskaźniki (5.2) oraz opisuje metody, techniki i narzędzia badawcze (5.3).

Autorka rozpoczyna od starannego umotywowania wyboru tematyki badawczej i decyzji prowadzenia badań w znanym badawcze środowisku. Uzasadnienie jest logiczne i sprawnie objaśnia perspektywę badawczą podjętych decyzji metodologicznych.

Wysoko oceniam staranną prezentację celów badawczych (str. 174-175) oraz stworzenie bogatej listy problemów szczegółowych (str. 176-177). Działania takie ułatwiają zapoznanie się z koncepcją badawczą Autorki. Błędne natomiast jest wyróżnienie trzech problemów badawczych w postaci sześciu pytań. Jest to raczej zestaw sześciu problemów badawczych. Tak rozumie je zresztą sama Doktorantka, co widoczne jest w kolejnych częściach rozdziału metodologicznego, we fragmencie wskazującym na zmienne. Ta część jest mało klarowna i chaotyczna. Nie ma w niej informacji o typie zmiennych (zależne, niezależne czy też pośredniczące), które opisuje Autorka (str. 179, 182, 183, 185), brakuje też objaśnienia, dlaczego tylko w przypadku czterech pierwszych pytań wyznaczone są zmienne. Autorka bardzo szczegółowo objaśnia zmienne i podaje ich wskaźniki, jednocześnie definiując stosowane pojęcia i Natłok informacji powoduje trudność w ich odbiorze. Szkoda, że opisany model nie został na przykład wsparty tabelą wyszczególniającą najważniejsze informacje.

Podkreślam staranne definiowanie pojęć, których używa Doktorantka (np. str. 184- „*Na potrzeby niniejszej pracy przyjmuję własną definicję operacyjną, według której doświadczenie*

to ogół wiadomości, umiejętności i sposób postrzegania rzeczywistości w oparciu o indywidualną obserwację i przeżycia”, str.185- „Przez pojęcie motywu rozumiem...”, str. 186- „Na potrzeby niniejszej pracy zakładam, że motywem jest ...”, etc.). Szkoda jednak, że definicje te zostały wplecione w i tak bogaty podrozdział dotyczący zmiennych. Ich zrozumienie jest bowiem utrudnione przez natłok informacji.

Decyzję prowadzenia badań mieszanych uznaję za słuszną. Jest ona odpowiednio uzasadniona i oparta na metodologicznych przesłankach. Dużą wartością rozprawy jest również szerokie ujęcie tematu i prowadzenie badań dotyczących wielu aspektów odnoszących się do wybranego przedmiotu badań. Na szczególne podkreślenie zasługuje również decyzja wykorzystania kilku technik i narzędzi badawczych, choć zauważyć można ich niewielkie niedociągnięcia.

Narzędzie badawcze w postaci ankiety jest jednak mało przejrzyste, głównie na skutek mieszania dwóch języków. Jest to merytorycznie uzasadnione, ale warto jednak było popracować nad graficznym rozdzieleniem zdań w różnych językach. Podawanie dwóch wersji językowych powinno być konsekwentne, brakuje zaś wersji polskiej wyrażenia „*Anders*”.

Pytania z ankiety nie zawsze są poprawnie i jasno sformułowane. Przykładowo dziecko pytane o wykształcenie opiekuna otrzymuje następujący opis „*Jeśli pierwszy opiekun ukończył szkołę w innym kraju niż Polska i Holandia, jakie jest jej/jego wykształcenie zgodnie z innym systemem edukacji?*”, który brzmi niemal jak zagadka do rozwiązania. Poza tym samo wykorzystanie pojęcia „*system edukacji*” w pytaniu wymaga odpowiedniej wiedzy od respondenta. Biorąc pod uwagę, że w badaniu uczestniczyły dzieci w wieku od 7 roku życia (str.404), to takie sformułowanie pytania budzi wątpliwości czy odpowiedź jest rzetelna. W pytaniu 25 (str. 409) niepoprawne jest natomiast pytanie dziecka w jakim języku rozmawia opiekun w pracy bez pozostawienia mu opcji wyboru „*Nie wiem*”. Pytanie 60 powinno być rozdzielone na dwa osobne, jedno dotyczące opinii znajomych, drugie- rodziny.

Za dużą wartość ankiety uważam natomiast zakres tematyczny pytań w niej zawartych oraz dużą staranność w doborze sytuacji, w których wykorzystanie danego języka ma znaczenie dla relacji rodzinnych (np. komunikacja dzieci i rodziców, w tym poranne rozmowy czy nawet sprzeczki, oglądanie TV, czytanie, słuchanie muzyki, granie na komputerze, posiłki, planowanie wydarzeń rodzinnych, itd.) lub pozadomowych. Widoczna jest tu duża refleksyjność Autorki, poparta własną sytuacją życiową i własnymi doświadczeniami. Doktorantka wykazała się umiejętnością świadomego transferu doświadczeń na język nauki. W efekcie - zbudowała tematycznie wartościowe narzędzie badawcze, przygotowując je z dużą wrażliwością na przejawy dwujęzyczności w prawdziwym życiu.

Badania sondażowe przeprowadzone zostały w bardzo licznej grupie, biorąc pod uwagę tematykę rozprawy. Nie jest jednak poprawne nazywanie metody doboru próby losową (str.195).

W rozdziale szóstym (**6- Charakterystyka grupy badawczej**) Doktorantka jednoznacznie przedstawia celowy sposób doboru próby, zebranej dzięki pomocy organizacji, stowarzyszeń i szkół. Z opisu wynika, że badania prowadziła ona wśród wszystkich osób, które się zgodziły na udział w nich (str. 195 „Ważne dla mnie było uchwycenie maksymalnie dużej liczby osób”).

Nie podano informacji, która pozwoliłaby na uznanie metody doboru próby za losową.

Charakterystyka grupy jest dokładna i starannie przygotowana. Zastanawiające są jednak pewne nieścisłości w opisie wieku dzieci biorących udział w ankiecie. Niejasne jest złożenie Doktorantki dotyczące wieku dzieci- raz podaje ona, że „*grupa wiekowa dzieci w przedziale 0-4 lata nie uczestniczyła w ankiecie skierowanej do dzieci i młodzieży*” (str.205), w innym zaś miejscu stwierdza, że „*Ankieta przeznaczona dla dzieci od 7 lat*” (str.404).

Szkoda, że w części przedstawiającej grupę badawczą Autorka pominęła informację o osobach biorących udział w wywiadach, umieszczoną znacznie później (str. 299-301). Rozdzielenie tych informacji utrudnia odnalezienie powiązań pomiędzy dwoma grupami badawczymi i potwierdza zbyt silne związanie części analitycznej rozprawy z typem badań i brak bezpośredniego powiązania z problemami badawczymi. W rozdziale 6 brakuje również charakterystyki nauczycieli i nauczycielek biorących udział w badaniach ankietowych, która przeniesiona jest do rozdziału 8.

W rozprawie zabrakło rozdziału/ podrozdziału, w którym Autorka objaśniłaby procedurę badawczą i wskazała w jaki sposób zebrano dane i informacje dotyczące poszczególnych problemów badawczych. Brakuje jasnej informacji który etap badań i które narzędzia pozwolił na zebranie danych lub informacji potrzebnych do odpowiedzi na zadane pytania stanowiące problemy badawcze. Taka sytuacja utrudnia nieco odbiór na przykład rozdziału siódmego (7- Miejsce języka polskiego ...). Autorka informuje w nim, że wyniki dzieli na cztery kategorie tematyczne (zwyczaję językowe, motywacje, doświadczenia i opinie), ale nie wskazuje bezpośredniego odniesienia do problemów badawczych, nie zachowuje nawet kolejności analizy fragmentów materiału badawczego narzuconej przez kolejność problemów badawczych, nie korzysta nawet z ustalonej uprzednio numeracji problemów, co znacznie ułatwiłoby zrozumienie analiz.

Badania jakościowe zostały przeprowadzone natomiast w oparciu o wartościowe i trafnie sformułowane pytania pobudzające do wypowiedzi. Zapewniły one konieczną, w przypadku

wywiadów pogłębionych o których pisze Autorka (str. 299), swobodę i możliwość elastycznego reagowania na pojawiające się w toku wywiadu informacje.

Rozdziały siedem (7- **Miejsce języka polskiego w życiu rodzin dwujęzycznych ...**) i osiem (**8-Rodziny dwujęzyczne w perspektywie nauczycieli polonijnych...**) zawierają prezentację, analizę i interpretację uzyskanych wyników badań sondażowych. Treści te zostały starannie przedstawione i zanalizowane. Wskazać można jedynie drobne niedociągnięcia: np.: brakuje analizy danych z tabeli 57 (str. 238). Jako dużą wartość prowadzonych badań podkreślić należy bogactwo uzyskanych danych i ich logiczną analizę, a w szczególności segregowanie i kategoryzowanie. Oba te działania znakomicie ułatwiły odbiór treści i jej zrozumienie.

W rozdziale siódmym (7) Autorka segreguje dane w oparciu o problemy badawcze, choć, jak wcześniej wspomniano, nie pisze o tym bezpośrednio. W ramach każdej kategorii (zwyczaję językowe, motywacje, doświadczenia i opinie) słusznie dokonuje dodatkowych klasyfikacji:

- w ramach zwyczajów językowych określa sytuacje rodzinne i pozadomowe,
 - w zakresie motywacji do porozumiewania się językiem ojczystym lub rezygnacji z niego - opisuje obawy natury komunikacyjnej, emocjonalnej, społecznej i rozwojowej,
 - w kategorii doświadczeń językowych analizuje język szkolny w relacjach z rówieśnikami i z nauczycielami,
 - w ramach analizy drugiego problemu badawczego wyróżnia opinie otoczenia oraz opiekunów i dzieci (w tym zalety i słabe strony szkół polonijnych oraz opinie dotyczące języka polskiego)
- Zabieg klasyfikacji danych oceniam wysoko, zostało to zrobione bardzo logicznie i starannie. Doktorantka wykazała się dojrzałością badawczą i umiejętnością zarówno gromadzenia jak i analizowania danych.

Autorka wykazuje się w rozprawie umiejętnością nie tylko analizowania danych, ale i ich interpretowania przez pryzmat wiedzy i doświadczeń. Dla przykładu, podczas interpretowania danych uzyskanych od nauczycieli ze szkół polonijnych dotyczących problemów w nauce języka polskiego, Doktorantka ukazuje złożoność tej sytuacji przez pryzmat systemu edukacyjnego w Holandii. Pozwala to na trafną interpretację danych i świadczy, co już wcześniej podkreślałam, o dojrzałości badawczej magister Agnieszki Steur.

Przedstawiając doświadczenia nauczycieli w zakresie edukacji w języku polskim Autorka wskazuje na:

- typy szkół, w których pracują (8.1),
- język używany w szkole (8.2),
- doświadczenie w pracy w szkole w Polsce (8.3),

- motywację rodziców do utrzymania języka polskiego oraz kompetencje językowe dzieci (8.4),
- relację nauczycieli polonijnych i rodziców dzieci dwujęzycznych oraz rozwiązywanie problemów szkolnych (8.5),
- wyzwania i sukcesy nauczycieli (8.6)

Wydaje się, że wspomniane powyżej obszary doświadczeń stanowią podstawę do analizy danych zbieranych w celu odpowiedzi na pytanie zawarte w szóstym (6) problemie badawczym: *Jakie doświadczenia w zakresie edukacji w języku polskim mają nauczyciele pracujący w szkołach polonijnych?* (str.176). Szkoda jednak, że Autorka jasno tego nie sformułowała na początku rozdziału.

Wartość analiz podniosłoby pogrupowanie zawartych cytatów dotyczących zachowań rodziców względem nauczycieli (str. 296). W takiej postaci Autorka nie przedstawia żadnych trendów w tym obszarze.

Rozdział dziewiąty (9- „**Troska o język polski w rodzinach polonijnych ...**”) przedstawia i analizuje informacje uzyskane podczas wywiadów przeprowadzonych z ośmioma rodzinami. Nieco myląca jest informacja, że w wywiadzie brało udział sześciu polskojęzycznych opiekunów, ale zakładam, że jest to literówka (str. 299). Doktorantka umiejętnie analizuje zebrane informacje, starannie komentuje cytowane wypowiedzi rozmówców i rozmówczyń. Jest to dobrze napisany rozdział, umiejętnie obrazujący różnorodność sytuacji i zachowań w rodzinach dwujęzycznych. Magister Steur ukazuje działania i wydarzenia rodzinne uwzględniając ich tło historyczne i społeczne (np. str. 305, 326) podkreśla treści emocjonalne, wartości rodzinne (np. str. 319) i kulturowe (str.322). Starannie przy tym interpretuje przyczyny braku troski o zachowanie języka polskiego (obawa o edukacyjny sukces dziecka, budowanie relacji z niepolskojęzycznym rodzicem, sugestie specjalistów, wpływy języka szkolnego, brak kontaktu z językiem polskim) oraz powody kultywowania polskich tradycji i utrzymanie komunikacji w języku polskim. Jednocześnie wskazuje również i na negatywne doświadczenia ze szkołami polonijnymi w rodzinach (np. str. 321) oraz postawy rodziców i dzieci względem języka polskiego (np. bunt- str.323-324 lub zabawa- str.325-326).

Rozdział dziewiąty jest bardzo bogaty w treść i ważne interpretacje Autorki. Jednakże, mimo jego dużej wartości treściowej, nie jest on w zadowalający sposób powiązany z wyznaczonymi problemami badawczymi. W obecnej postaci wydaje się być rozwinięciem analiz zawartych w rozdziale siódmym (7- *Miejsce języka polskiego...*), zawiera bowiem treści dotyczące pierwszych czterech problemów badawczych: pierwszego – przedstawia zwyczaje językowe w rodzinach, drugiego- zawiera opinie na temat edukacji języka obcego, trzeciego – przedstawia

doświadczenia rodzinne oraz czwartego – objaśnia motywy troski o język polski. Jednakże w poprzednich rozdziałach w ogóle nie był analizowany problem piąty: *Jakie są różnice w postrzeganiu edukacji dwujęzycznej (polsko i niderlandzkojęzycznej) przez rodziców korzystających z oferty szkół polonijnych i niekorzystających z takiej oferty?* (str. 175). Zakładam więc, że do tego właśnie problemu miały odnosić się analizy w rozdziale dziewiątym (9). Nie jest niestety jednoznacznie wyjaśnione przez Doktorantkę. Nawet jeśli mój tok rozumowania jest prawidłowy, to ten rozdział rozprawy nadal nie spełnia wymagań. Przedstawia on zebrane podczas wywiadów opinie rodziców dotyczące sytuacji w rodzinach dwujęzycznych. Niestety Autorka podzieliła rodziny, których zachowania przedstawia, na dwie grupy według tego, czy język polski jest priorytetem czy nie, nie zaś zgodnie z kryterium zawartym w problemie badawczym- korzystanie z ofert szkół polonijnych. W efekcie tego podziału analizy zachowań rodzinnych nie wyjaśniają różnic w postrzeganiu edukacji dwujęzycznej przez rodziców korzystających lub nie z ofert szkół polonijnych. Pewne poruszane wątki nawiązujące do problemu piątego (np. str. 322- oczekiwania dotyczące szkoły polonijnej, str. 315 – „troska o zachowanie języka polskiego nie jest bezpośrednio powiązana z decyzją o posyłaniu dzieci do szkół polonijnych”) nie wystarczają do eksploracji problemu, w rozdziale bowiem znajduje się bardzo dużo treści, które nie ukazują tego, co zakładał problem piąty. Autorka dopiero we wnioskach końcowych (rozdział 10- Wnioski z badań i podsumowanie) realizuje, i to bardzo krótko, wyznaczone sobie zadanie porównania sposobu postrzegania edukacji dwujęzycznej w dwóch typach rodzin: korzystających i nie korzystających ze szkół polonijnych (str. 333). Takiej analizy oczekiwałam w całym rozdziale.

Rozdział dziesiąty (10- „**Wnioski z badań i podsumowanie**”) zawiera wartościowe konkluzje, w których Autorka, w umiejętny sposób, rzeczowo i merytorycznie, odnosi się do wyszczególnionych problemów. Rozdział ten wskazuje na wysokie umiejętności interpretacyjne Doktorantki.

Podsumowanie

Największym mankamentem rozprawy jest fakt, że Autorka przedstawia dane i je analizuje stosując ich podział według tego jakie narzędzia badawcze zostały zastosowane do ich zbierania. Jest to błędne, bowiem to problemy badawcze powinny stanowić szkielet analiz. W

szczegółności konieczne byłoby włączenie informacji uzyskanych podczas wywiadów do analiz odpowiadających pierwszym czterem problemom badawczym.

Kolejnym niedociągnięciem pracy jest brak jasności, które dane ilościowe i informacje uzyskane podczas wywiadów odnoszą się do konkretnego problemu badawczego. Taka informacja powinna być podawana z dużą dbałością i regularnością, podczas wprowadzenia do każdego rozdziału. Problem ten wynika zapewne również ze, wskazanego powyżej, złego schematu prezentowania badań.

Dużą wartość w rozprawie mają natomiast pogłębione i uważne analizy i interpretacje zebranego materiału badawczego. Doktorantka wykazuje się w nich dużą wiedzą naukową, o czym świadczy również część teoretyczna rozprawy, jak i doświadczeniem zdobytym poprzez własne doświadczenia. Znakomitym zakończeniem rozprawy jest przedstawienie wniosków z badań w postaci implikacji społecznych i z zakresu edukacji językowej (str. 343-346). Dotyczą one rodzin, w których rezygnuje się z użycia języka polskiego, rodzin, które troszczą się o znajomość języka polskiego, edukacji w języku polskim oraz obrazu rodzin polonijnych. Taka formuła zakończenia niesie dużą wartość praktyczną i społeczną.

Ocena wartości technicznej rozprawy

Rozprawa napisana jest bogatym stylistycznie i naukowym językiem. Zwrócę jedynie uwagę na dość liczne literówki, przykładowo: str.184 (indywidualną obserwację), 296 (rodzice przyprawdzają), 404 (pochodzoniam, o 7 lat), 406 (jij).

W pracy wykorzystano bogaty zbiór aktualnych i tematycznie odpowiednich źródeł. Sposób przygotowania spisu bibliograficznego jest staranny i poprawny.

Podsumowanie i wniosek

Wysoko oceniam zamysł badawczy Doktorantki, która zaplanowała i przeprowadziła ambitne, szeroko zakrojone, badania. Chciałabym w szczególności podkreślić różnorodność wątków poruszanych w rozprawie, zarówno w rozdziałach teoretycznych, jak i badawczych. W pracy widoczne jest również ogromne zaangażowanie w prowadzone badania.

Rozprawa magister Agnieszki Steur ma dużą wartość merytoryczną. Autorka wykazała się znakomitą znajomością literatury przedmiotu i dużą świadomością w wyborze interesujących ją wątków badawczych. Podczas interpretowania zgromadzonego materiału badawczego

zauważalna jest także duża dojrzałość badawcza Autorki, która potrafiła odnieść się do różnorodnych aspektów opisywanych sytuacji i problemów.

Mimo wskazanych niedoskonałości, głównie w planowaniu sposobu organizacji materiału badawczego, uważam, że badania są bardzo wartościowe. Zauważone niedociągnięcia wynikają, moim zdaniem, głównie z braku doświadczenia w przygotowaniu rozprawy naukowej. Nie obniżają one jednak znacząco wartości dysertacji, która stanowi oryginalne dzieło naukowe.

Praca jest wartościowa merytorycznie i potwierdza zarówno wiedzę teoretyczną Badaczki jak i jej umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej w zakresie oczekiwanym od pracy doktorskiej. Podsumowując stwierdzam, że przedstawiona do recenzji praca **Agnieszki Steur** spełnia wymogi rozprawy na stopień doktora. Rekomenduję zatem nadanie stopnia naukowego doktor magister Agnieszce Steur.

Dr hab. Agnieszka Szplit, prof. UJK

A handwritten signature in blue ink that reads "Agnieszka Szplit". The signature is written in a cursive, flowing style.